

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 15/1 2026 s. 126-142, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**BİR GALAT SÖZLÜĞÜNDEKİ TÜRKÇE ETİMOLOJİK ÇÖZÜMLEMELERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Fecri YAVİ*

Geliş Tarihi: 18 Haziran 2025

Kabul Tarihi: 22 Temmuz 2025

Öz

Söz varlığının temelini oluşturan sözcükler, sık kullanıma ve anlam değişikliklerine bağlı olarak temel anlamının dışında farklı anlamlarda ve kimi zaman yanlış şekilde kullanılmaktadır. Tarihî Türkiye Türkçesinde yazılan galat sözlükleri, bu yanlış kullanımları inceleyerek sözcüklerin doğru biçimlerini, anlamlarını ve kökenlerini belirlemeyi hedeflemektedir.

Mustafa İzzet tarafından 1884'te yazılan *Tahsisü'l- Galatât ve'l-Muharrefât fil'l-Esma'i ve'l-Lugât*, yanlış kullanıldığı düşünülen Türkçe ve alıntı sözcükler hakkında yazılmıştır. Bu çalışmada sözlükte yer alan Türkçe etimolojik çözümlemeler on bir başlık altında incelenerek bunların doğru olup olmadıkları, bilimsel veriler ve çağdaş etimoloji sözlüklerindeki çözümlemeler ışığında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı sadece eserde ele alınan etimolojik çözümlemeleri değerlendirmek değildir. Türkçeyi konuşanların bu dile karşı yeterli hassasiyeti göstermemelerinin ve Türkçe sözcükleri kendi bağlamında ele almak yerine yabancı dillere bağlama eğiliminde olmalarının yanlış etimolojik yorumlara yol açabileceğini göstermek de bu çalışmanın amaçları arasındadır. Bunu göz önünde bulundurarak çalışmanın okuyuculara galat sözlüklerinin kapsamı ve işlevi üzerine düşünme imkânı sunmasıyla alana anlamlı bir katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Söz varlığı, ödünçleme, galat sözlükleri, etimolojik çözümleme.

**EVALUATION OF TURKISH ETYMOLOGICAL ANALYSES IN A
GALAT DICTIONARY**

Abstract

Words that constitute a language's core vocabulary undergo semantic change through frequent use and are sometimes used in meanings different from their original sense. Galat dictionaries in historical Turkish were produced to identify such incorrect usages and to determine the correct forms, meanings, and origins of words.

Tahsisü'l-Galatât ve'l-Muharrefât fi'l-Esma'i ve'l-Lugât, written by Mustafa İzzet in 1884, focuses on Turkish words and loanwords believed to be misused. This study examines etymological analyses in the dictionary under eleven categories and evaluates their accuracy by comparing them with scientific data and modern etymological dictionaries.

* Doç. Dr.; Hakkâri Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, fecri.yavi@gmail.com, ROR ID: [00nddb461](https://orcid.org/00nddb461).

Beyond assessing these analyses, the study also aims to demonstrate that insufficient linguistic awareness among Turkish speakers and a tendency to associate Turkish words with foreign languages rather than their native context may lead to erroneous etymological interpretations. In this respect, the study contributes to the field by encouraging reflection on the scope and function of galat dictionaries.

Keywords: Vocabulary, loanword, galat dictionaries, etymological analyses.

Giriş

Bir dilin söz varlığını oluşturan sözcüklerin oluşum aşamaları, anlam ve kökenleri o dili konuşanlar veya araştırmacılar tarafından her zaman merak konusu olmuştur. Bu merakın giderilmesini sağlayan etimoloji, ancak son birkaç yüzyılda akademik düzeyde ve bilimsel yöntemlerle gelişim gösterebilmiştir. Ondan önce, halk etimolojisi olarak adlandırılan; bir sözcüğün çoğunlukla biçim benzerlikleri ya da rivayetlere dayanarak halk tarafından yanlış yorumlanması esasına dayanan etimolojik çözümlemeler mevcuttu. Bu çözümlemelerde, genellikle yabancı ya da artık anlaşılmayan bir kelime, anlamlı veya tanıdık bir biçime dönüştürülebilir, Türkçe sözcükler şekil benzerliklerine dayalı olarak yabancı dillere, alıntı sözcükler ise yine aynı nedenden kaynaklı Türkçeye dayandırılabilirdi. Günümüzde bu yöntem tamamen ortadan kalkmamış olup halk etimolojisi, hâlâ bilimsel yöntemlerin dışında kullanılmaktadır.

Tarihî Türkiye Türkçesinde, halk arasında yerleşmiş hatalı kullanımların kayıt altına alındığı galat sözlükleri dikkat çekmektedir. Bu sözlükler, sadece hatalı biçimlerin kaydını tutmakla kalmaz, dil kullanımındaki yaygın eğilimleri, halk arasında benimsenmiş telaffuz ve anlam değişimlerini de belgeleyerek dilin tarihsel gelişimini ve toplumsal katmanlarda nasıl şekillendiğini anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Arapçada “yanılmak” anlamına gelen *galat* bir dil bilgisi terimi olarak “bir dile başka dillerden biçim ve anlam yönüyle değişikliğe uğrayarak geçen sözcükler” için kullanılmaktadır. Bu tahrif olmuş şekillerin dilde yaygın olarak kullanılmasına ise *galat-ı meşhur* denmektedir (Kültürel, 2008, s. III). Galat sözlükleri ise bu tür yanlış kullanımları farklı yönleriyle ele alarak sözcüklerin doğru biçimlerini ve anlamlarını, bazen kökenlerini ortaya koymayı amaçlayan sözlüklerdir.

Mustafa İzzet’in 1884’te kaleme aldığı *Tahsisü’l-Galatât ve’l-Muḥarrefât fil’l-Esma’i ve’l-Lugât* “(Özel) İsimlerdeki ve Sözcüklerdeki Yanlışların ve Tahriflerin Belirlenmesi” adlı eseri, Türkçeye yabancı dillerden alınmış ve yanlış kullanılan sözcükler ile yanlış kullanıldığının düşünüldüğü Türkçe sözcükler hakkında yazılmıştır. Eser; ön söz, sözlük ve *Zeyl-i Risâle* adını verdiği ek bir sözlük metninden oluşup toplamda 136 sayfadır.

Yazar, çalışmasının ön sözünde, bu sözlüğün diğer galat sözlüklerinden farkını; Arapça ve Farsça alıntılarının yanı sıra Türkçe ve Çağatay Türkçesinden alınmış sözcüklere; ayrıca Yunanca, İtalyanca, Latince ile Fransızca gibi Batı dillerinden alınmış sözcüklere de yer vermiş olması şeklinde açıklamaktadır. Yazar, sözlüğünde kimi zaman sözcüklerin etimolojik çözümlemelerini yapmakta kimi zaman ise bir sözcüğün yalnızca anlam açısından geçirmiş olduğu değişim hakkında bilgi vermektedir. Eseri ayrıcalıklı kılan özellik ise özel isimler hakkında da birtakım değerlendirmelerde bulunmuş olmasıdır. Bunlar; ülke, bölge veya şehir isimleri ile şahıs isimleri şeklindedir. Mustafa İzzet, sözcüklerle ilgili değerlendirmelerde

bulunduktan sonra çok az da olsa tanıklar sunmaktadır. Özellikle ek sözlük kısmında bazı sözcüklerin içinde geçtiği şiir parçalarından örnekler vermektedir.

Eserde yanlış kullanılan sözcükler, dile tamamen yerleşen ve yanlış olarak kullanılmasında bir sakınca görülmeyen ve dile tam olarak yerleşmeyip yanlış kullanımı bir karışıklığa yol açmayan ve dolayısıyla kullanımında sakınca görülmeyen sözcükler olmak üzere iki kısımda incelenmiştir (Kültürel, 2008, s. VII).

Mustafa İzzet'in yanlış kullanılan sözcüklere karşı tavrı oldukça ılımlıdır. Yanlış yerleşmiş sözcüklerin kullanılmasında herhangi bir sakınca görmediğini, bunu kullanan kişinin yanlışlığın farkında olarak kullandığını, asıl sıkıntının bilmeden kullanmak olduğunu şu cümlelerle belirtmektedir: *Benim fikrimce sâmi' a gibi fesâhata bir mîzan olamayacağından hangi lûgat sem' en daha mülâyim gelirse onu kabul etmek evla olduğundan galat olarak yazılmış ve telaffuz olunmuş pek çok kelimât vardır ki fesâhatta sahîhinden evlâdır... Demek ki bir galatı bilerek söyleyip yazmakta be' is olmayıp lakin bu husûs cehl ile olursa ol vakit mu' ayyibâtta 'addolunur.* (Mustafa İzzet, 1884, s. 5-6).

Eserde ele alınan Türkçe etimolojik çözümlemelerin çoğu, bilimsel ölçütlerden uzak ve büyük ölçüde yalnızca ses benzerliklerine ya da rivayetlere dayanmaktadır. Bu yaklaşım, kelimelerin tarihî ve yapısal gelişim süreçlerinin göz ardı edilmesine ve hatalı türetmelere neden olmuş ve sözcüklerin kökenleri hakkında yapılan çıkarımların çoğu zaman tarihsel ve dil bilimsel verilerle örtüşmemesine yol açmıştır. Türkçe olduğu bilinen sözcüklerin bir kısmı Arapça, Farsça veya Yunancaya dayandırılmıştır.

1. Amaç

Bu çalışmanın amacı, etimoloji çözümlemelerinde birtakım hatalar barındıran eski bir eseri inceleyerek dönemin dil anlayışını, Türk diline ve etimolojiye yaklaşım tarzını ortaya koymaktır. Söz konusu eserdeki yanlış çözümlemeler yalnızca bireysel hata değil aynı zamanda dönemin zihniyetini, kültürel kabullerini ve bilimsel yöntem konusundaki eksikliği yansıtmaktadır. Bu bağlamda çalışma, bir yandan bu hataların nasıl ortaya çıktığını eleştirel bir bakışla irdelemeyi, öte yandan etimoloji biliminin tarihsel gelişim süreci hakkında fikir vermeyi hedeflemektedir. Eserde ele alınan sözcüklerle ilgili etimolojik çözümlemelerin ne ölçüde doğru olduğu, doğru kabul edilemeyecek durumlarda ise bunun bilimsel gerekçeleri, bu çalışmayla araştırmacıların ve ilgililerin dikkatine sunulmuştur. Bunun yanı sıra geçmişin halk etimolojisine ve rivayetlere dayalı yöntemleri ile günümüz dil bilimsel verileri karşılaştırılarak etimoloji alanında yaşanan kuramsal ilerleme gösterilmiştir. Böylece yalnızca ele alınan eserin değil aynı zamanda dönemin düşünce yapısının ve bilim anlayışının da dil üzerinden çözümlenmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

Çalışma, Mustafa İzzet'in 1884'te kaleme aldığı eserinde yapmış olduğu Türkçe etimolojik çözümlemelerin tespitiyle başlamıştır. Bu etimolojik çözümlemeler doğrudan Türkçe sözcükler üzerine olduğu gibi Türkçe olduğu kesin olmayan ama çalışmada Türkçe gibi gösterilen sözcükleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda yazarın eserinden bu etimolojik çözümlemelerin olduğu metinler önce çeviri yazı yöntemiyle yazılmış ardından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu aşamadan sonra Mustafa İzzet'in ilgili sözcüklerin etimolojisine dair çözümlemeleri ele alınmış ve bu çözümlemelerin doğruluğu bilimsel veriler ışığında değerlendirilmiştir.

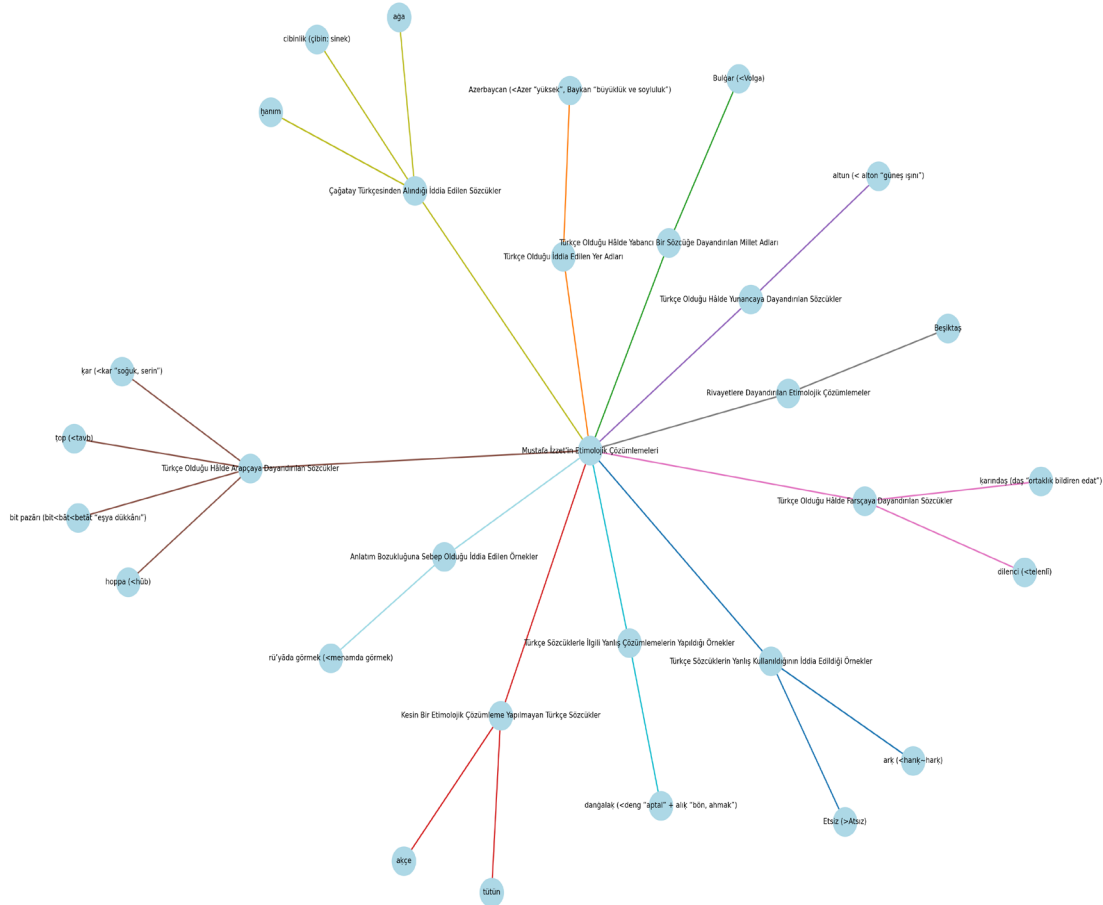
Mustafa İzzet eserinde sözcükleri Arap alfabesine göre alfabetik sırayla sunmuş olsa da bu çalışmada ilgili etimolojik çözümler, konuya göre sınıflandırılarak 11 başlık altında incelenmiştir.

3. Bulgular ve Değerlendirmeler

Bu bölümde Mustafa İzzet'in 11 başlık altında ele alınan Türkçe etimolojik değerlendirmeleri için seçilen on dokuz sözcükle ilgili önce yazarın görüşlerine yer verilecek, ardından bu sözcükler bilimsel veriler ve alternatif etimolojik çözümler doğrultusunda tarafımızdan değerlendirilerek her biri için bir sonuca ulaşılabacaktır. Bu on dokuz sözcük, Türkçe kökenli oldukları ya da yazar tarafından Türkçe oldukları ileri sürüldüğü için seçilmiş; Arapça, Farsça veya Rumca gibi başka dillerden alıntı olduğu açık olan veya yazarın bu yönde etimolojik açıklamalar sunduğu örnekler bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu tercih, Mustafa İzzet'in Türkçe söz varlığına ve etimoloji anlayışına yaklaşımını daha sağlıklı ve tutarlı bir biçimde değerlendirebilmek amacıyla yapılmıştır.

Aşağıdaki kavram haritası, Mustafa İzzet'in etimolojik değerlendirmelerini konu alan çalışmanın yapısını ve sözcüklerin içerdiği etimolojik gruplandırmaları görsel olarak sunmaktadır. Haritanın merkezinde "Mustafa İzzet'in Etimolojik Çözümler" yer almakta olup buradan farklı kollara ayrılarak Türkçe olduğu hâlde yabancı dillere dayandırılan, yazarın Türkçe kökenli olduğunu iddia ettiği ya da çeşitli dillerden geldiği hâlde Türkçeleştirdiğini öne sürdüğü sözcükler sınıflandırılmıştır.

Şekil 1: Mustafa İzzet'in Etimolojik Çözümler

3.1. Türkçe Sözcüklerin Yanlış Kullanıldığının İddia Edildiği Örnekler

3.1.1. Ark

Bağ ve bahçelerde şu cereyanı için hafır idilen hendeğe dirler ki harıktan muharrestir.

“Bağ ve bahçelerden su cereyanı için kazılan çukura derler ki harıktan değiştirilmiştir.”

Tuncer Gülensoy, kelimenin kökenini *ark* “nehir, ark, kanal, hendek” sözcüğüne dayandırmış, bu sözcüğün etimolojik çözümlemesini ise şu şekilde yapmıştır: *ar- (~ir-) -ık. Sözcüğün Anadolu ağızlarında harık (~hark) şeklinde kullanıldığını da belirten Gülensoy, h-sesinin türeme ses olduğuna dikkat çekmektedir (2007, s. 77).

Clauson, sözcüğün kökeniyle ilgili bir değerlendirmede bulunmazken çağdaş Türkçede *ark* kullanımının yaygın olduğunu, XV-XVI. yüzyıl metinlerinde sözcüğün *arığ* ve *arık* şekillerinin kullanıldığını ifade etmiştir (1972, s. 214).

Mustafa İzzet’in *ark* sözcüğünü *harık* sözcüğüne dayandırması pek kabul edilebilir bir açıklama değildir. Çünkü Türkçede /h/ sesinin asli ses olmadığını, kelime başı *h-* ünsüzlerinin *k-*’lerden dönüştüğünü söylemek mümkündür. Türkçede kelime başı *h-* türemesinin örnekleri ise bir hayli fazladır: Halaç Türkçesinde *has-* “as-”, *hāçug* “acı”, *hōt* “od, ateş” (Gökdağ & Doğan, 2018, s. 205); Türkiye Türkçesi ağızlarında *hacaba* “acaba”, *hama* “ama”, *hema* “ama”, *hıma* “ama”, *hindinde* “indinde”, *harığa* “arka” (su arkı), *hanc’ak* “ancak”, *Harif* “Arif”, *heger* “eger”, *hen* “en”, *helbet* “elbet”, *hayran* “ayran”, *hindi* “indi”, *hayvah* “eyvah”, *hazimli* “azimli”, *havlu* “avlu”, *holug* “oluk”, *herkek* “erkek”, *husdabaşı* “ustabaşı”, *hallah* “Allah”, *havuşlaruk* “avuçlarız”, *hödüş* “ödünç”, *his* “is”, *horaya* “oraya”, *höle* “öyle”, *harıhlarda* “arklarda” (Mangır, 2021, s. 286).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere *ark>h-ark~h-ark* şeklinde bir değişim daha kabul edilebilirdir. Mustafa İzzet’in iki sözcük arasında bir bağlantı kurması hatalı olmamakla birlikte sözcüklerin değişim yönüne ilişkin yaptığı değerlendirme yanlıştır.

3.1.2. Etsiz

H̄w̄arizm h̄nlarındān biriniñ lakabı olup Zemahşerî bunuñla mu’aşır idi. Lafz-ı mezkûr Türkçe olup lahmısız dimektir. Hükümdār-ı mezkûr pek naḥîf olmağla Etsiz denilmiş. Ba’zıları ise ğalaṭ olarak bunu târîḥlerde med ile Atsız okurlar.

“Harezm hanlarından birinin lakabı olup Zemahşerî, onun çağdaşıydı. Bahsi geçen kelime Türkçe olup ‘lehimsiz’ (zayıf, cılız) anlamına gelmektedir. Bahsi geçen hükümdar oldukça zayıf olduğu için ona ‘Etsiz’ denilmiştir. Bazıları ise karışıklık olmaması için bunu tarihlerde uzatarak ‘Atsız’ şeklinde okurlar.”

Mustafa İzzet, bu maddede tamamen halk etimolojisine dayalı bir değerlendirmede bulunmuştur. Zira Atsız ismi Türk kültüründe özel isim olarak kullanılmaktadır. Atsız, Selçuklu Hükümdarı Sultan Sencer’in Harezm valisi Kutbüddin Muhammed’in oğlu ve Melikşah’ın ibrikçi başısı Anuş Tegin’in torunudur. 490 yılı Receb ayında (Haziran-Temmuz 1097) doğmuştur. Veliahtlığı sırasında babasına yardımcı olmuştur. Atsız’ın lakabı Alaeddin (bazı eserlerde Bahaeddin), Türkçe ünvanı ise Kızılarşan’dı (Sümer, 1991, s. 91, 92).

Böylesine önemli bir şahsiyetin isminin Etsiz konulması ise pek mümkün değildir. Kaldı ki kendisiyle ilgili bilimsel çalışmalarda da böyle bir kayıt bulunmamaktadır.

3.2. Türkçe Olduğu İddia Edilen Yer Adları

3.2.1. Azerbaycan

Asyā'da bir vilāyet olup, Azerbaykan'dan mu'arrebdir. Mervīdir ki, vaktā ki meşhūr Oğuz Han gelip ol vilāyeti teşhīr itdikte, Evhan nām mürğ-zārı ziyādesiyle begenip emreyledi: Herkes bir etek tolusu toprak getirip anda yığdılar. Hattā kendüsi daği getirdi. Bu vechile bir büyük tepe hāşıl oldu ve ol tepeye Azerbaykan tesmiye itti. Zīrā Azer lügat-ı Türkīde yüksek ve Baykan daği 'azemā ve eşrāf ma'nalarına olmağla ma'nā-yı terkibi kibār tepesi demek olur.

“Asya'da bir vilayet olup Azerbaykan'dan Arapçalaşmıştır. Rivayet olunur ki vaktiyle meşhur Oğuz Han gelip o vilayeti fethettiğinde, Evhan adlı merkezi fazla beğenerek emir verdi: “Herkes bir etek dolusu toprak getirip buraya yığsın”. Hatta kendisi de getirdi. Bu şekilde büyük bir tepe oluştu ve o tepeye Azerbaykan ismi verildi. Çünkü ‘Azer’ Türkçede yüksek, ‘Baykan’ ise büyüklük ve soyluluk anlamlarına geldiğinden bu isim tamlaması ‘büyük tepe’ anlamına gelir.”

Ziya Musa Bunyatov, Azerbaycan ismiyle ilgili Pehlevi *azer* “ateş” ve *baykan* “muhafız” kelimelerinden teşkil edilmiş olduğu veya Azarbaz b. Bivaresf şahıs adından geldiği gibi görüşlerin halk etimolojisinden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Bunyatov’un görüşüne göre Azerbaycan kelimesi, Gaugamela yenilgisinden sonra Büyük İskender’in hizmetine giren İranlı Atropates’in adından gelmektedir. Bunyatov, Azerbaycan isminin gelişim aşamalarını ise şu şekilde özetlemektedir: Atropates, İskender’in ölümünden sonra önceleri onun adına yönettiği Küçük Medya (Media Minor) bölgesinde müstakil bir krallık kurmuş ve bu devlete “Atropates’in ülkesi” anlamında Grekçe Atropatene adı verilmiştir. Daha sonraları Ermenicede Atrapatakan, Orta Farsçada Aturpatakan, Süryanicede Azarbaygan şeklinde telaffuz edilen kelime Arapçada g/c değişikliğiyle Azerbaycan’a dönüşmüştür (Bunyatov, 1991, s. 318).

Mustafa İzzet’in Azerbaycan ismiyle ilgili değerlendirmesi daha çok rivayetlere dayanmaktadır. Oğuz Han gibi efsanevi bir şahsiyet ile bu ülke ismi arasında bir bağlantı kurulması, destansı ve mitolojik bir anlatı barındırıyor. Oğuz Han karakteri, Orta Asya’daki birçok Türk boyunun köken mitolojisinde yer alan sembolik bir lider olup gerçek tarihsel bir kişilikten çok, kültürel simgedir. Metinde yer alan “Herkes bir etek dolusu toprak getirsin” cümlesi, halk anlatılarında sıkça görülen sembolik kurucu eylemlerdir. Nitekim bir ülkenin insanların eteklerine doldukları toprakla kurulması pek mümkün görünmemektedir.

3.3. Türkçe Olduğu Hâlde Yabancı Bir Sözcüğe Dayandırılan Millet Adları

3.3.1. Bulgar

Ma'rūf bir kavmiñ ismi olup bunlar muḳaddemā Rus memālikinde “Volga” nehri sāhilinde iḳāmet ittiklerinden Bulgar dinilmiştir. Maḫal-i mezkūrda vāḳi’ Bulgarī nām belde bu müdde’āya delīldir.

“Meşhur bir kavmin ismi olup, bunlar eskiden Rus topraklarında ‘Volga’ nehrinin kıyısına yerleştikleri için ‘Bulgar’ denilmiştir. Bu bölgedeki ‘Bulgarī’ adı, bu iddiaya delil teşkil etmektedir.”

V. yüzyılın son çeyreğinden önce “Bulgar” ismi mevcut değildi. Bu kelime ilk kez, Bizans İmparatoru Zenon’un (474-491), 482 yılında Doğu Gotlarına karşı askerî destek sağlamak amacıyla başvurduğu, Karadeniz’in kuzeybatı kıyılarında yaşayan bir topluluğu ifade etmek için

kullanılmıştır. “Bulgar” kelimesinin, Türkçeden başka hiçbir dilde açıklaması yapılamamıştır. Türkçede, “karışmak, karıştırılmak” veya “karışmış olmak” anlamlarına gelen *bulga-* (> *bula-*) fiiline dayandığı tahmin edilmektedir (Kafesoğlu, 1983, s. 92).

Mustafa İzzet’in yaptığı değerlendirme yine ses benzerliğine dayalı olup bilimsel verilerle desteklenmemiştir. Zira Bulgar Türkleri Volga nehrinin kıyılarında yaşamadan önce de bu ismi kullanmışlardır. Attila’nın 453’te ölümünden sonra Hun birliği çözülmüş, bunun üzerine Kafkaslardan Tuna’ya kadar Karadeniz’in kuzeyinde uzanan bölgelerde Bulgar Türkleri siyasi birliklerini kurmuşlardır (Yüce, 1992, s. 390).

3.4. Kesin Bir Etimolojik Çözümleme Yapılmayan Türkçe Sözcükler

3.4.1. Akçe

Bir deng gümüş sikke dimektir. Sulṭān Orḥān zamānında evzān ve ‘ayāra qarār virildiği sırada toḡsan ‘ayārına mu’ādil ḍarb olunan bir dirhem gümüşüñ bir rub’una daḥi akçe tesmiye olındı. Ve şoñra bir müddet üç akçe bir dirhem ‘add ve i’tibār olup şoñra vezni tahḥīf idildi.

“Bir denk gümüş sikke demektir. Sultan Orhan zamanında ölçü ve ayar belirlendiğinde doksan ayara denk olacak şekilde basılan bir dirhem gümüşün dörtte birine ‘akçe’ adı verildi. Daha sonra bir süre üç akçe, bir dirhem olarak kabul edildi ve bu şekilde kullanıldı ancak sonrasında ağırlığı azaltıldı (değeri düşürüldü).”

Yazar, bu açıklamada akçe sözcüğünün etimolojisine dair net bir çıkarımda bulunmamıştır. Yalnızca bir denk gümüş sikke anlamına geldiğini ifade etmiş devamında ise bir dirhem gümüşün dörtte birine akçe dendiğini söylemiştir. Bunlar, o dönem kullanılan paralara verilen isimler olup kelimenin etimolojisini açıklamaz. Bu durum, Farsçadan alınmış *pāre* “parça” sözcüğünün dilimizde para anlamında kullanılması gibi düşünülebilir. Buradan para sözcüğünün kökenini bir kenara bırakıp etimolojik açıdan sözcüğün “kâğıt veya metalden yapılmış ödeme aracı” anlamına geldiğini söylemenin yanlış olduğu düşüncesini çıkarabiliriz. Zira verilen anlam paranın etimolojik çözümlemesi değil kelime anlamıdır. Akçe sözcüğünün etimolojisine bakılacak olursa sözcüğün Eski Türkçede kullanılan *agı* “hazine; varlık” sözcüğüne +çA ekinin getirilmesiyle oluştuğu söylenebilir (bk. Gülensoy, 2007, s. 59). Bunun yanında daha eski etimolojik çalışmalarda sözcüğü, bir renk adı olan *ak* ile ilişkilendirenler de olmuştur (bk. Räsänen, 1969, s. 13; Sevortyan, 1974, s. 120).

3.4.2. Tütün

Duman ma’nāsına olup ‘Arabīde duḥān dirler. Şimdi içilen varak-ı duḥān ise biñ yegirmi beş senesi Amerika’dan zühūr itmiş muḥdes bir şey olduğundan tütüñ tesmiye olunmuştur.

“Duman anlamına gelir ve Arapçada ‘duḥān’ olarak ifade edilir. Şu anda içilen tütün ise bin yirmi beş senesinde Amerika’da ortaya çıkmış yeni bir şey olduğu için ‘tütüñ’ olarak adlandırılmıştır.”

Mustafa İzzet, bu maddede sadece sözcüğün geçirdiği anlam değişimini ön planda tutmuştur. Sözcüğün anlamını verdikten ve Arapçadaki biçimini vurguladıktan sonra, sözcüğün duman anlamının yanı sıra sigara tütünü anlamında kullanılmasını Amerika’nın keşfiyle ilişkilendirmiştir. Bu durumda, kelimenin kökeni hakkında kesin bir değerlendirme yapmadığını belirtmekle birlikte asıl anlamının duman olduğunu vurgulaması, onun sözcüğün kökeninin Türkçe olduğu yönünde bir kanaate sahip olduğunu düşündürmektedir.

Tütün sözcüğünün Türkçe *tüt-* fiilinden geldiği açıktır. Tuncer Gülensoy, bu fiili *tü+t-(e)* olarak çözümlemiş ve “tü” köküne yansıma sözcük diyerek *tüt-* fiilinin anlamını “duman çıkarmak” şeklinde açıklamıştır (2007, s. 949).

Räsänen de sözcüğün anlamını “duman çıkarmak” şeklinde vermiş ardından çeşitli Türk lehçelerindeki varyant ve türevleri arasında *tüte, tütä, tüdö; tütün, tüdün, tütöm, tütüm, tütä-, tütsük, tüssü, tütüş* sözcüklerini sıralamıştır (1969, s. 507).

3.5. Türkçe Olduğu Hâlde Yunancaya Dayandırılan Sözcükler

3.5.1. Altun

Zamm-ı tã ile müsta'mel ise de şaḥîḥi feth-i tã balkon vezninde altondur. Lafz-ı mezkûr Yunanî olup şu'â'-ı şems ma'nâsınadır. Zîrâ mütekaddimîniñ zu'munca seyyâreden her biri bir ma'deni terbiye ittiginden güneş daḥi güyâ zehebi terbiye itmekle bunıñ içün alton demişler.

“*Zamm-ı tã* ile kullanılmış olsa da doğru şekli sahihi *feth-i tã* harfinin açık söylenmesiyle balkon vezninde ‘alton’dur. Bahsi geçen kelime Yunanca olup *güneş ışıını* anlamına gelir. Çünkü eskilerin inancına göre gezegenlerden her biri bir madeni olgunlaştırdığından güneş de güya altını olgunlaştırdığı için ona *alton* demişler.”

Yazarın bu değerlendirmesi, etimolojik açıdan kabul edilebilir bir görüş değildir. *Alton* kelimesi ile *altun* arasında bir bağlantı kurmak, semantik bir benzerlikten ziyade daha çok yanlış bir dil bilimsel çıkarım gibi değerlendirilmelidir. Halk arasında dolaşan bu tür etimolojik açıklamalar veya yazarın farklı bir kaynaktan edindiği buna benzer yanlış bir yorum, böyle bir çözümlemeye gidilmesine neden olmuştur. Altın kelimesinin kökeni, bu görüşten ziyade, daha güçlü ve belgelenmiş bir dil bilimsel tarihçeye dayanılarak açıklanmalıdır. Türkler, daha Yunanlarla komşu olmadan ve Yunanca ile tanışmadan altın kelimesini kullanıyorlardı. Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren tespit edilen bu sözcük çok az ses değişimiyle günümüzde bütün Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. Ayrıca eski Yunancada güneş ışıını anlamına geldiğini iddia ettiği *alton* sözcüğünün *altın* anlamında çağdaş Yunancada veya Yunancanın tarihî kaynaklarında kullanılıyor olması gerekirdi. Kültürlerine ait mitolojik bir olaya dayanan ve anlam değişimiyle oluşmuş bir sözcüğün kendi dillerinde kullanılmayıp Türkçeye geçmiş olması ihtimal dâhilinde bile olmamalıdır.

Altının etimolojisiyle ilgili yerli ve yabancı Türkologlar tarafından yapılmış yorumların hiçbirinde altın, Yunanca ile ilişkilendirilmemiştir. Tuncer Gülensoy, sözcüğü *al+tın* şeklinde çözümlemiş, ikinci sözcüğün anlamıyla ilgili bir açıklama yapmamıştır (2007, s. 67). Räsänen ise sözcüğün *al* “kızıl” ve Çince *ton* sözcüklerinden türediğini iddia etmektedir (1969, s. 18).

Hasan Eren, sözcüğün kökeniyle ilgili bir değerlendirme yapmamış, önceden yapılan yorumları şu şekilde belirtmiştir: Ramstedt, sözcüğün *al* “kızıl” ve Korece *ton* “değerli maden” sözcüklerinden geldiğini belirtmiş ve bu görüşe Räsänen katılmış olsa da Doerfer *ton* “değerli maden” sözcüğünün Türkçede kullanılmadığını belirtmiştir. Ramstedt ayrıca Türkçedeki “altun”u Arapçadaki *lātūn* ile birleştirmeyi de denemiştir (Eren, 1999, s. 9, 10). Clauson, çok erken dönemlerde Moğolcada sözcüğün *altan* biçiminin görüldüğünü, “altun”un Yakutçada *bakır* anlamına geldiğini söylemiştir (1972, s. 131).

3.6. Türkçe Olduğu Hâlde Arapçaya Dayandırılan Sözcükler

3.6.1. Bit pazârı

Derûnunda köhne eşyâ satılan ma'hûd mahaliñ ismidir. Mesmû'âta göre kuyûdda bât pazârı diyü muharrer olup o dañi betât muharrefidir ki 'Arabîde metâ' hâne ve esâs-ı beyt ma'nâsınadır.

“İçinde eski eşyalar satılan yerin adıdır. Duyumlara göre kayıtlarda ‘bât pazarı’ diye geçmektedir. Bu da aslında ‘betât’ın bozularak söylenmiş şeklidir ki Arapçada ‘meta hane’ (eşya dükkânı) ve ‘esas-ı beyt’ (evin temel eşyası) anlamındadır.”

Mustafa İzzet’in yapmış olduğu bu değerlendirme, ilgi çekici gibi görünse de tarihî belgelerde gerçekten “bât pazarı” şeklindeki bir ifadenin varlığına ilişkin kesin bir yargıya, somut kaynaklar olmaksızın varılamaz. “Bitpazarı” ifadesi günümüzdeki anlamıyla muhtemelen doğrudan mecaz yoluyla gelişmiş ve “bit” kelimesi gerçekten *küçük, değersiz şeylerin çağrışımı* üzerinden veya satılan eşyaların eski olmasına dayalı olarak bu pazarlara adını vermiş olabilir.

Yabancı dillerdeki karşılıkları incelendiğinde, bitpazarının “bit” ve “pazar” sözcüklerinden oluştuğu düşüncesi daha sağlam bir temele oturmaktadır: Fransızcada *Marché aux puces* “pire pazarı”, Yunancada *αγορά ψύλλον* (*agorá psyllon*) “pire pazarı”, İtalyancada *Mercato delle pulci* “pire pazarı”, Arapçada سوق البرغوث (*sūke 'l-bargūs*) “pire pazarı”, İngilizcede *Flea market* “pire pazarı”. Bu dillerde kullanılmış mallara bir haşere olan pire ismi verilmişken Türkçede bitpazarındaki bit kelimesinin de bir haşere olarak yorumlanan bit anlamına geldiği düşünülebilir (Duru, 2020, s. 5).

3.6.2. Hoppa

Üç noktalı bā-ı Fārisînin teşdidiyle “hoppa” lafzı hevâyî meşrep ve efkârına tâbi kimselere dinildiği ma'lûmdur. Lafz-ı mez-kûr 'Arâbîde “hûb” luğatından galattır ki ahmak ve kesîrû 'l-kelâm olan kimseye dirler.

“Üç noktalı Farsça *ba* harfinin teşdidiyle ‘hoppa’ kelimesinin havai düşünce ve fikir yapısına sahip kimselere hitap etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Bahsedilen kelime, Arapçada ‘hûb’ kelimesinden yanlış bir şekilde türetilmiştir ve aslında ‘ahmak’ ve ‘çok konuşan’ kişilere hitap etmek için kullanılır.”

Hoppa sözcüğü, Türkçede davranışlarında ölçsüzlük veya ciddiyetsizlik gösteren kişiler için kullanılan bir sıfattır. Büyük olasılıkla ses yansımali olup “hop” ünlemi ile “hoplamak” ve “hop diye” sözcükleriyle ilişkili olarak gelişmiştir. Bu yansıma sözcükten türemiş “hoppala” ünlemi de mevcuttur.

3.6.3. Kar

Hengâm-ı şitâda yağan ma'hûd şeyiñ ismi olup 'Arâbîde şoğuk ma'nâsına olan “kar”dan me'hûzdur. Hattâ 'Araplar şoğuk güne yevm-i kar ve şoğuk giceye leyle-yi kare dirler.

“Kış mevsiminde yağan malum şeyin adı olup Arapçada soğuk anlamına gelen *kar* kelimesinden alınmıştır. Hatta Araplar, soğuk güne ‘yevm-i kar’, soğuk geceye ise ‘leyle-yi kare’ derler.”

Mustafa İzzet’in çözümlemelerinden en dikkat çekici olanlarından biri kar sözcüğünün Arapçaya dayandırılmasıdır. Bu sözcük, ilk olarak Orhun Âbideleri’nde tanıklanmıştır: *Süyük*

batımı karıg söküpen kögmen yışıg toga yorıp kırkız bodunug basdımız. “Mızrak batımı karı sökerek Kögmen Dağları’nı aşarak ilerleyip Kırgız halkını uykuda iken baskına uğrattık.” (Aydın, 2018, s. 62). Türkçenin hemen hemen her döneminde tanıklanan kar sözcüğü, herhangi bir ses değişimine uğramadan Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır.

Yazarın yaptığı bu değerlendirme gerçeklikten uzak olup tamamen ses benzerliğine dayalıdır. Arapçadaki قَر “kar” sözcüğü, “soğuk, serin, soğukluk” (Güneş, 2015, s. 941) anlamlarında kullanılmaktadır. Bu sözcük, kaynak dilde bile *kar* anlamında kullanılmazken Türkçeye bu anlamıyla geçmiş olması çok zayıf bir ihtimaldir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere *kar* sözcüğü, Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren tanıklanmıştır. Henüz Arapçayla tanışmamış, Arapçadan sözcükler almamış bir dönem için söz konusu sözcüğün kaynak dilden alınarak böyle bir anlam değişimi geçirip kullanılması pek mümkün değildir.

3.6.4. Top

‘Arabîde feth-i tâ ile tavb kırmızı kiremit ya’ni âcer-i ahmer ma’nâsınadır. Topuñ Avrupa’da mebd-e-i intişârı 1343 ve 1346 seneleri olup bizde dañi İstanbul fethinde Sultân Mehmet tarafından top isti’âl olunduğu meşhûrdur. Ve ‘l-hâşıl top muhdes bir şey olmağla âcer-i ahmere teşbîhen top dinilmiştir.

“Arapçada *feth-i tâ* ile ‘tavb’ kelimesi, kırmızı kiremit yani ‘âcer-i ahmer’ anlamına gelir. Topun Avrupa’da yayılmaya başlaması 1343 ve 1346 yıllarına denk gelir. Bizde ise İstanbul’un fethi sırasında Sultan Mehmet tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Sonuç olarak top yeni ortaya çıkan bir şey olduğu için ‘âcer-i ahmer’ (kırmızı kiremit) ile benzetilerek top denilmiştir.”

Top kelimesi muhtemelen eski Türkçedeki “yuvarlak nesne, kütle” anlamından türemiştir ve silah olarak “top” bu kelimeye sonradan yüklenen anlamdır. Top kelimesinin ateşli silahlar için kullanımından önce Türkçede başka anlamlarda var olduğu bilinmektedir. Yeni bir nesneye eski bir adın uyarlanması yaygındır. Bu uyarlama o ateşli silahın şeklinin yuvarlak olmasından kaynaklanmaktadır.

3.7. Türkçe Olduğu Hâlde Farsçaya Dayandırılan Sözcükler

3.7.1. Dilenci

Lisân-ı Fârisîde feth-i tâ ile telenliden muharrefdir.

“Farsçada *feth-i tâ* ile ‘telenlî’ kelimesinden bozmadır.”

Mustafa İzzet’in bu değerlendirmesi, kendi döneminde Türkçe sözcüklerin Arapça ya da Farsçaya dayandırılmasının yaygın bir eğilim hâline gelmesinin bir yansıması olsa gerektir. Nitekim sözcüğün *dilen-* fiilinden *-ici* yapım ekiyle oluşturulduğu *dilenici* > *dilenci* şeklinde bir değişime uğrayarak kullanıldığı açıktır. Türkçeye yabancı biri bile *dilenci* sözcüğü ile *dilen-* fiili arasında bir bağlantı olduğunu görebilir. Kaldı ki belirtmiş olduğu *telenlî*, Farsçada dilenci anlamında kullanılan bir sözcük değildir. Dolayısıyla bunun yazar tarafından Türkçede sonradan uydurulmuş, Farsçaymış gibi gösterilen bir ifade olduğu düşüncesindeyiz.

3.7.2. Karındaş

Lafz-ı mezkûr “karın-tâş”tan gâlaştır ki karın batın ma’nâsına olub “tâş” edât-ı müşârekettir. Zirâ lisân-ı Fârisîde tâş muṭlaḳa şirket edâtıdır. Meselâ bir efendiye hıdmet iden uşaklara hoca-tâş denildiği gibi arkadaş ve yoldaş ve sâ’ir nezâ’irleri olan kelimâtın âhîrindeki daşlar hep “taş”dan muḥarrefdir.

“Bahsi geçen kelime ‘karın-taş’ın hatalı kullanımıdır. Çünkü karın ‘batın’ (karın, iç) anlamına gelir ve ‘taş’ ise ortaklık bildiren bir edattır. Zira Farsçada ‘taş’ mutlak surette ortaklık edatıdır. Örneğin, bir efendiye hizmet eden uşağa ‘hoca-taş’ denildiği gibi, ‘arkadaş’, ‘yoldaş’ ve bunlara benzer diğer kelimelerin sonundaki ‘-daş’ hep ‘taş’ edatından bozmadır.”

Mustafa İzzet, Türkçenin en eski dönemlerinden itibaren örneklerine rastlanan ve ortaklık bildiren isimler türeten +DAş ekini Farsça olduğunu söylediği taş edatına dayandırmıştır. Oysaki örnek verdiği *karındaş* dâhil olmak üzere Türkçede birçok sözcük türeten +DAş eki, Farsçanın Türkçeye etki etmeye başlamadığı en eski yazılı kaynaklardan itibaren tanıklanmış olduğundan bu değerlendirmenin de kabul edilmesi mümkün değildir. Bu çözümleme, hem Türkçedeki hem de Farsçadaki morfolojik ve etimolojik gerçeklerle uyumsuz. “Karındaş”, tamamen Türkçe bir kelimedir; *karın* (anne karnı) ve +daş (ortaklık) ekinden türemiştir. Farsça bağlantı iddiası dil bilimsel olarak desteklenemez.

3.8. Rivayetlere Dayandırılan Etimolojik Çözümlemeler

3.8.1. Beşiktaş

Dersa’âdetde güzel bir mahallenin ismi olup fetihten evvel Kona Petro dirler idi ki (taş beşik) dımehtir. Mervîdir ki bir râhip maḥal-i mezkûrda bir kilise binâ idip Hâzret-i ‘İsâ ‘alehi’s-selâmın tufûliyetinde içinde gısl idildiği bir taş tekneyi Kudus’ten getirtip kilisesine vaz’ itmekle ol vechle tesmiye olunup ba’de ‘alemiyyet ḥasebiyle beşik takdîm olunarak Beşiktaş dinilmiştir. Güyâ mezkûr beşik mu’ahharan Ayasofya’ya nakil edilmiş. Vallâhu Te’âlâ a’lem.

“Dersaadet’te güzel bir mahalle ismi olup, fetihten önce ‘Kona Petro’ denirdi ki bu da ‘taş beşik’ anlamına gelir. Rivayete göre, bir rahip bu bölgede bir kilise inşa etmiş ve Hazret-i İsa aleyhisselamın çocukluk döneminde içinde yıkanılan bir taş tekneyi Kudüs’ten getirip kilisesine yerleştirmiştir. Bu nedenle böyle adlandırılmış ve zamanla ‘beşik’ olarak takdim edilip ‘Beşiktaş’ ismiyle anılmaya başlanmıştır. Söylenene göre, söz konusu taş sonradan Ayasofya’ya nakledilmiştir. Allah Teâlâ en iyi bilendir.”

Beşiktaş semtinin ismini konu edinen bu maddede Mustafa İzzet, halk etimolojisine dayalı bir değerlendirmede bulunmuştur. Zira bu değerlendirmesi, halk arasındaki yaygın söylentilere dayanmaktadır. Önceleri İasonion, Sergion, Bizanslılar zamanında Daphne, Diplokion adlarıyla anılan bu semt, XIII. yüzyıl başındaki Haçlı seferleri sırasında Venedik gemilerinin yanaştığı bir yer olmuştur. Beşiktaş’ın adı, bir rivayete göre Barbaros’un burada gemileri bağlamak üzere beş taş direk koydurmasıyla ilgilidir. Bir başka rivayete göre ise burada içi insan şeklinde oyulmuş beşiğe benzer bir taşın bulunmasıyla veya Barbaros’un türbesine konan Diplokionion sütunlarıyla ilgilidir (Gökbilgin, 1992, s. 252).

3.9. Çağatay Türkçesinden Alındığı İddia Edilen Sözcükler

3.9.1. Ağa

Çağatay lisânında büyük birâder ma'nâsınadır. Şimdi daği büyük birâderlere küçükleriñ "ağabek" dimeleri bundandır. Şonra 'umümen büyüklere 'alem olmuştur.

"Çağatay dilinde 'ağa' kelimesi büyük erkek kardeş anlamına gelir. Günümüzde de küçüklerin büyük erkek kardeşlerine 'ağabey' demeleri bundan (bu kelimedenden) kaynaklanır. Daha sonra ise bu kelime genel olarak büyüklere (saygı ifadesi olarak) kullanılmaya başlanmıştır."

Mustafa İzzet, "ağa" sözcüğünün Çağatay Türkçesi kanalıyla dilimize yerleştiğini iddia etmiştir. Oysa bu sözcüğün Moğolca "ākā" kelimesinden türediği yönündeki görüşler daha yaygındır (bk. Gülensoy, 2007, s. 51).

3.9.2. Cibinlik

Çibin çim-i Fârisî ile Çağatay lisânında sinege dirler. Hâlâ müsta'mel olan cibinlik andan gâlaş olup sineklik dimektir.

"Çibin Farsçada kullanılan çim harfiyle Çağatay dilinde sinege denir. Hâlâ kullanılan cibinlik ondan bozma olup sineklik demektir."

Mustafa İzzet, sözcüğün Çağatay Türkçesindeki telaffuzunu da vererek kökeniyle ilgili doğru bir değerlendirmede bulunmuştur. Yalnız, bu sözcük sadece Çağatay Türkçesinde kullanılmayıp Kıpçak grubundaki lehçelerin de neredeyse tamamında aynı anlamda kullanılmaktaydı. Yazarın sözcüğün Çağataycadan geldiğini belirtmesi, o dönemde Doğu ve Kuzey Türkçesine mensup tüm Türk lehçelerinin, Çağatay yazı diline dayanan ortak bir yazı dili ve edebiyat çevresinde birleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

3.9.3. Hanım

Çağatay lisânında han karısına ve akâribinden olan nisâyâ dirler. Nitekim beg karısı ve akâribinden olan nisâyâ "begim" dedikleri gibi. Hanım lisânımızda müsta'mel olup ancak begim müsta'mel değildir.

"Çağatay dilinde, han eşine ve akrabalarından olan kadınlara hitap etmek için kullanılır; tıpkı bey eşine ve akrabalarından olan kadınlara 'begim' dedikleri gibi. 'Hanım' bizim dilimizde kullanılan bir kelimedir ancak 'begim' kullanılmaz."

Mustafa İzzet, sözcüğün kökeniyle ilgili doğru bir değerlendirmede bulunmuştur. Hanım sözcüğünün kökeniyle ilgili genel kabul gören görüş hükümdar, sultan anlamındaki *han* ve *+(u)m* eklerinden oluştuğu yönündedir. Bunun dışında sözcüğün *kang* "akrabalık bildiren ad; peder, baba" sözcüğü ile *+(u)m* ekinin birleşmesinden oluştuğunu (Gülensoy, 2007, s. 403) düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır.

Yazarın *hanım* ve *begim* sözcüklerini oluşma yöntemleri açısından aynı kategoride değerlendirmesi kayda değerdir. Bu değerlendirmeye göre *hanım* sözcüğü tarihsel bir ünvandan dönüşerek günümüzde yaygın bir hitap biçiminde kullanılırken *begim* sözcüğü bu değişimi yaşamamış, kullanım dışı kalmıştır. Bu fark, dilin sosyal yapıyla nasıl iç içe değiştiğini de gösterir. İki sözcüğün Dede Korkut hikâyelerinde sık sık "hanum hey begüm hey" şeklinde bir hitap ifadesi olarak kullanıldığının da altını çizmek gerekir. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki Dede Korkut'taki bu ifadelerin kadınlar için kullanıldığını söylemek güçtür.

3.10. Türkçe Sözcüklerle İlgili Yanlış Çözümlerinin Yapıldığı Örnekler

3.10.1. Dangalak

Türkçe bir lafız olup şaşkın ma'nāsına deng ile alıktan mürekkebirdir ki deng ebleh ve alık daği bön ve aħmak dımehtır.

“Türkçe bir kelime olup şaşkın anlamına gelen *deng* ile *alık* kelimelerinden oluşmuştur. *Deng* ‘ebleh’ (aptal), *alık* ise ‘bön’ ve ‘ahmak’ (akılsız) anlamına gelir.”

Mustafa İzzet’in dangalak sözcüğüyle ilgili yapmış olduğu bu değerlendirmenin dışında sözcüğün *tañ-* “hayret, şaşırmak” fiilinden *-al-* ekiyle türetilmiş ve “hayrette kalmak, şaşırmak” anlamlarının verildiği *tañal-* fiil gövdesine *-ak* eki getirilerek oluştuğu (Gülensoy, 2007, s. 266) veya hayret, şaşkınlık anlamlarına gelen *tañ* sözcüğüne *+a+lak* eklerinin getirilmesiyle oluştuğu (Özyaşamış Şakar, 2024, s. 401) yönünde görüşler bulunmaktadır.

3.11. Anlatım Bozukluğuna Sebep Olduğu İddia Edilen Örnekler

3.11.1. Rü'yāda görmek

Rü'yā menāmda bir şeyi görmek ma'nāsına olmağla rü'yāda görmek ta'bīri saħīh olmaz. “Menāmda gördüm” dimelidir.

“Rüya, uykuda bir şeyi görmek anlamına geldiğinden ‘rüyada görmek’ ifadesi doğru olmaz. Bunun yerine ‘menamda gördüm’ denmelidir.”

Mustafa İzzet, bu maddede Türkçede sıkça kullanılan bir deyimle ilgili değerlendirmede bulunmuştur. Bu değerlendirmede Arapçadan dilimize geçmiş olan rüya sözcüğünün kaynak dilde “görmek, bakmak” anlamlarına gelen رَأَى kökünden¹ türemesine dikkat çekilmiştir. Bu maddede uykuda görülen şey anlamını taşıyan rüya sözcüğünü bu deyim içinde tekrar görmek fiiliyle kullanmanın yanlış olduğu, bunun yerine doğrudan “rüya, düş” anlamına gelen *menam* sözcüğünün kullanılmasının gereksiz sözcük kullanımını engelleyeceği düşüncesi hâkimdir. Yazar, bu değerlendirmeye her ne kadar anlatım bozukluğunun önüne geçmek istese de Arapça sözcüklerinin Türkçeye geçerken anlam değişimlerine uğradığı, kaynak dilden farklı anlamlar barındırdığı ve kalıplaştıkları için deyimlerin değiştirilemeyeceği gerçeğini göz ardı etmiştir. Bu tür eleştiriler, özellikle Osmanlı’nın son dönemi ya da Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde dilde sadeleştirme ve doğruluk arayışı çabalarının bir parçası olarak görülebilir ancak dilin güncel kullanımı ve anlam genişlemeleri göz önünde bulundurulduğunda katı bir doğruluk arayışının ötesine geçmek gerekir. Bugün “rüyada görmek” ifadesi, anlamlı ve doğal bir kalıptır ve dilin gelişimi içinde de yerini almıştır.

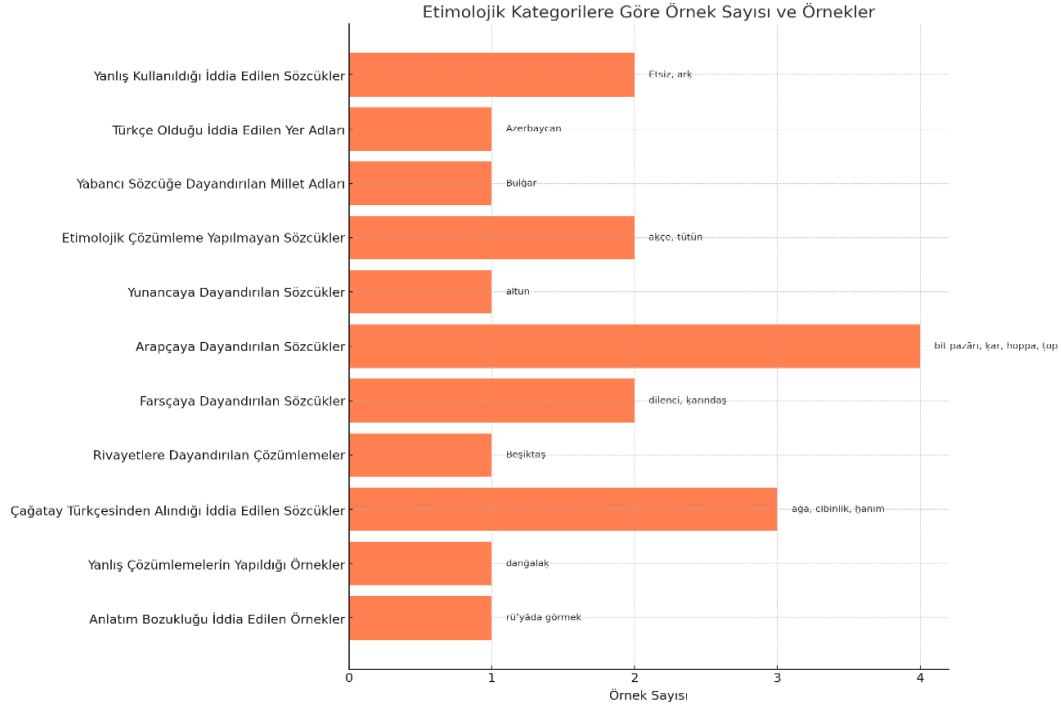
¹ bk. (Güneş, 2015, s. 443).

4. Sonuç

Mustafa İzzet tarafından 1884'te kaleme alınan *Tahsisü'l- Galatât ve'l-Muḥarrefât fil'l-Esma'i ve'l-Lugât*, Türkçeye yabancı dillerden alınmış ve yanlış kullanılan sözcükler ile yanlış kullanıldığının iddia edildiği Türkçe sözcükler hakkında yazılmıştır. Bu sözlük, yazar tarafından yanlış kullanıma sahip olduğu düşünülen sözcükler ile bazı özel isimler (kişi, bölge, şehir, ülke isimleri) hakkında köken ve anlam açısından bazı çözümlemeler barındırmaktadır.

Bu çalışmada galat sözlüğündeki Türkçe çözümlemelerin olduğu sözcükler ele alınmıştır. Türkçe kökenli oldukları ya da yazar tarafından Türkçe kabul edildikleri için sözlükten seçilen 19 sözcük, çalışmada 11 başlık altında ele alınmış ve Mustafa İzzet'in bu sözcüklere ilişkin çözümlemeleri değerlendirilmiştir. Çağdaş etimolojik sözlükler ve kaynaklar ışığında yapılan bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere yazar, Türkçe söz varlığına oldukça yabancı bir yaklaşımla ve rivayetlere veya yanıltıcı ses benzerliklerine dayanarak *altın*, *kar*, *top*, *hoppa*, *karındaş*, *dilenci* gibi Türkçe sözcükleri; Arapça, Farsça veya Yunancaya dayandırmıştır. Sözlükte aynı zamanda *cibinlik*, *ağa* ve *hanım* sözcüklerinin Çağatay Türkçesinden alındığı, *Azerbaycan* yer adının Türkçe olduğu, Türkçe olan *Bulgar* millet adının ise yabancı kökenli olduğu iddia edilmiştir. *Akçe* ve *tütün* sözcükleriyle ilgili kesin bir çözümleme yapılmamakla birlikte *dangalak* sözcüğü, çağdaş etimolojik kaynakların hiçbirinde olmayan bir etimolojik çözümlemeye dayandırılmış ve *Beşiktaş* yer adıyla ilgili rivayetlere değinilmiştir. Yazar, özel isim olan *Atsız*'ın yanlış kullanıldığını yine tarihteki önemli şahsiyetlerden olan Harezmi hükümdarı Atsız ile ilgili anlatılan rivayetlere dayandırmış, ayrıca *ark* sözcüğünün tarihsel gelişimini yanlış yönde çözümlemiştir (*ark>harık / hark* yerine *harık / hark>ark*). Mustafa İzzet'in bir diğer çözümlemesi ise *rüyada görmek* deyimini üzerine olmuş, bunun doğrusunun ise *menamda görmek* olması gerektiğini savunmuştur.

Yukarıdaki çözümlemelerde de açıkça görülmektedir ki yazar, sözlüğünde Türkçe sözcüklerle ilgili etimolojik değerlendirmelerde bulunurken bilimsel veriler yerine yanıltıcı ses benzerliklerini ve halk etimolojisine dayalı rivayetleri esas almıştır. Aynı zamanda Türkçeye olan yabancılık ve yabancı dillere olan hayranlık, sözlüğün yazıldığı dönemin dil anlayışını, Türkçe dil hassasiyetinin ne kadar zayıf olduğunu ve dilimizde kullanılan birçok sözcüğü yabancı dillere dayandırma zihniyetini göstermektedir. Aşağıdaki tablodan da açıkça görüleceği üzere, sözlükteki Türkçe etimolojik çözümlemelerde en büyük pay, Türkçe kökenli sözcüklerin yabancı dillere dayandırılmasına aittir.

Şekil 2: Mustafa İzzet'in Etimolojik Çözümlerinin Kategorilere Göre Örnek Sayıları**Beyanlar**

Telif Hakkı Beyanı: CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destekleyen / Destekleyen Kuruluşlar: Çalışmada destekleyen kuruluşlar bulunmamaktadır.

Etik Onay ve Katılımcı Onayı: Çalışma etik onay ve katılımcı onayı gerektirmemektedir.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal programıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

YZ Araçlarının Kullanımı: Yazar / yazarlar, bu makalenin oluşturulmasında Yapay Zekâ (YZ) araçlarını kullanmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

- Aydın, E. (2018). *Orhon yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Bilge Kültür Sanat.
- Buniyatov, Z. M. (1991). “Azerbaycan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, 317-322.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press.
- Duru, B. B. (2020). *19. Yüzyıl İstanbulu’nda İkinci El Eşya Ticaretinin Mekânı Olarak Bitpazarı*. (Tez No: 632016) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Bizim Büro.
- Gökbilgin, M. T. (1992). “Beşiktaş”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, 251-262.
- Gökdağ, B. A. & Doğan, T. (2018). “Halaç Türkçesi”, *Türk Dilinin uzak lehçeleri -Çuvaş Türkçesi, Saha/Yakut Türkçesi, Halaç Türkçesi-* (Editör: Ahmet Buran), 191-272. Akçağ.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I-II*. Türk Dil Kurumu.
- Güneş, K. (2015). *Arapça-Türkçe sözlük*. Mektep.
- Kafesoğlu, İ. (1983). Türk-Bulgar’ların tarih ve kültürüne kısa bir bakış. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1-92. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/12798>.
- Kültürel, Z. (2008). *Galatât sözlükleri*. Simurg.
- Mangır, M. (2021). Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarındaki ‘ünsüz türemesi’ tespitleri üzerine. *Kesit Akademi Dergisi*, 281-312. Doi: [10.29228/kesit.51628](https://doi.org/10.29228/kesit.51628).
- Mustafa İzzet. (1884). *Tahsisü’l- galatât ve’l-muḥarrefât fil’l-esma’i ve’l-lugât*. Kostantiniyye: Matba’a-yı Ebuzziyâ.
- Özyaşamış Şakar, S. (2024). “Dangalak” sözcüğü üzerine. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 394-405. <https://doi.org/10.20322/littera.1485470>.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologiçeskiy slovar’ Tyurkskiy yazıkov I*. İzdatel’sstvo Nauka.
- Sümer, F. (1991). “Atsız b. Muhammed”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, 91-92.
- Yüce, N. (1992). “Bulgar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, 390-391.

Extended Abstract

Galat dictionaries written in historical Turkish aim to determine the correct forms, meanings and sometimes origins of words by examining such incorrect usages from various perspectives. During the period of Historical Anatolian Turkish, certain lexicons -known as galat dictionaries- documented the process by which folk etymologies and erroneous usages became entrenched in written language. These *galat* dictionaries are reference works that address incorrect or mistaken usages from multiple angles, with the aim of clarifying the correct forms and meanings of words, and occasionally tracing their etymological origins. The work *Tahsisü'l- Galatât ve'l-Muḥarrefât fil'l-Esma'i ve'l-Lugât* "Determination of Errors and Distortions in (Proper) Names and Words" written by Mustafa İzzet in 1884 was written about Turkish and loanwords that were allegedly used incorrectly. In this study, the Turkish etymological analyses in the dictionary were examined under eleven headings and their accuracy was evaluated in the light of scientific data and analyses in contemporary etymology dictionaries. This study aims to analyze an early work that includes various errors in its etymological interpretations, with the goal of shedding light on the linguistic perspectives of the time and the ways in which Turkish and etymology were approached during that period. The erroneous analyses found in the work in question are not merely individual mistakes, but also reflect the mindset of the period, its cultural assumptions, and the lack of a rigorous scientific methodology. Thus, the study aims not only to analyze the selected work itself, but also to contribute to an understanding of the intellectual framework and scientific mindset of the period through the lens of language. The study begins with the identification of the Turkish etymological analyses presented by Mustafa İzzet in his work written in 1884. The etymological interpretations cover both words that are demonstrably Turkish and others whose origins are uncertain but are portrayed in the study as being of Turkish origin. In this context, the passages containing the etymological analyses from the author's work have been transcribed and then translated into Contemporary Turkish. Following this stage, Mustafa İzzet's etymological analyses of the relevant words were examined. Based on the author's analyses, a conclusion has been drawn, and the accuracy of these etymological interpretations has been evaluated in light of scholarly data. Although Mustafa İzzet arranged the words in his work according to the alphabetical order of the Arabic script, the present study addresses the relevant etymological analyses grouped under specific thematic headings. In this context, the words selected from the dictionary have been examined under eleven categories. The largest proportion of the Turkish etymological analyses in the dictionary involves attributing words of Turkish origin to foreign languages. Evaluations based on modern etymological dictionaries and references reveal that the author, relying on unsubstantiated narratives and deceptive phonetic resemblances, attributes inherently Turkish words such as *altın*, *kar*, *top*, *hoppa*, *karındaş* and *dilenci* to Arabic, Persian, or Greek origins, thereby demonstrating an approach largely detached from the authentic Turkish vocabulary. The dictionary also claims that the words *cibinlik*, *ağa*, and *hanım* are borrowed from Chagatai Turkish, that the place name Azerbaijan is of Turkish origin, while the ethnonym "Bulgar", though Turkish, is considered to be of foreign origin. Although no definitive etymological analysis is provided for the words *akçe* and *tütün*, the word *dangalak* is linked to an etymology not found in contemporary etymological sources. The author attributed the incorrect use of the proper name "Atsız" to folklore associated with the Khwarezm ruler Atsız, a significant historical figure. Furthermore, he misanalyzed the historical development of the word "ark", reversing its correct phonological progression (interpreting *ark* > *harık* / *hark* instead of *harık* / *hark* > *ark*). Another of Mustafa İzzet's analyses concerns the idiom "rüyada görmek" (to see in a dream), which he argued should correctly be expressed as "menamda görmek". The purpose of this study is not only to evaluate the etymological analyses discussed in the work. It is among the aims of this study to show that the lack of sufficient sensitivity of Turkish speakers towards this language and their tendency to relate Turkish words to foreign languages instead of considering them in their own context can lead to incorrect etymological interpretations. Considering this situation, the study aims to make a meaningful contribution to the field by providing readers with the opportunity to think about the scope and function of galat dictionaries.